

הרב קוק - חלק השבח שבתפילה יותר עליון ונשגב

גם מרן הרב קוק זצ"ל כותב, שחלק השבח של התפילה גדול הוא מן חלק הבקשה שבה. ובלשונו (עין אי"ה, ברכות פ"א, מח):

הנה תכלית התפילה הם שני דברים, שלעומתם נחלקו חלקי התפילה, שהם רינה ותפילה, דהיינו שבח ובקשה... (ה)חלק היותר עליון של התפילה, (ש)היא מצד הודעת כבודו ית'... דהיינו, תכלית מילוי הבקשה של צורך האדם, הוא החלק התחתון של התפילה... והחלק היותר עליון ונשגב, הוא להודיע גדולתו ית' בעולם.

מטרת חלק השבח שבתפילה

ומעתה אומר הדבר דורשני: מה מטרת הענין, ומדוע ראו רבותינו צורך גדול כל-כך להשקיע בסיפור שבחי המקום? - הלא ברור הדבר שהקב"ה עצמו אינו זקוק לשבחיו, ואם כן מה צורך יש בכך?

השאלה הפשוטה כבר מובילה אותנו אל התשובה: יודעים אנו שעם ישראל נברא כדי להודיע את שם השי"ת בעולם - "עם זו יצרת לי, תהלתי יספרו" (ישעיה מג, כא) - "שישראל נבראו לומר תהלתו של הקב"ה" (במדבר רבה ה, ו). וכמו שדרשו חז"ל בזוהר חדש (שיר השירים ה:), שאותיות "ישראל" הן: "שיר אל", על שם תפקידם של ישראל לשיר את שיר ה' בעולם. ולשיר את שיר ה' פירושו: לפרסם את תהילות ה', להודיע גודלו ועוצם שבחו. זהו תפקידו של עם ישראל: "להודיע לגני האדם גבורתיו וקבוד הדר מלכותו" (תהלים קמה, יב).

והפליגו רבותינו בגודל ומעלת שבחי ה' הנאמרים על ידי בני ישראל. וכך אמרו במדרש תהלים (קמז):

אתה מוצא הכל מקלסים להקב"ה, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (תהלים קיג ג), ואין קילוס גדול להקב"ה אלא קילוסן של ישראל.

ובמדרש משלי (יד):

אמר ר' חמא בר חנינא: בא וראה שבחו וגדולתו של הקב"ה, שאעפ"י שיש לפניו אלף אלפי אלפים וריבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו וישבחוהו, אינו רוצה בשבחן של כלם, אלא בשבחן של ישראל, שנאמר רב עם הדרת

מלך, ואין עם אלא ישראל, שנאמר עם זו יצרת לי תהלתי יספרו, בשביל שיגידו שבחי בעולם...

אמר ר' סימון: אימתי הקב"ה מתעלה בעולמו, בשעה שישראל נאספים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ונותנין שבח וקילוס לפני בוראן.

אין זה "צורך" של ה' יתברך, אלא זהו הצורך של העולם ושל בראיו, שעליהם לדעת מי המנהיג את הבירה, מי ברא כל אלה, ולמי ראוי להודות ולהלל - "כל הנקרא בשמי ולקבודי בקאתיו ויצרתיו אף עשיתיו" (ישעיהו מג, ז).

ואע"פ שכשאנו משבחים את ה' בתפילה, איננו מודיעים לבני-אדם גבורותיו, שהרי אנו עומדים "אחד מול אחד" כנגד ה' יתברך, ואין איש שומע בינותינו. אך מ"מ אנו מתחילים. לפני שאנו יוצאים החוצה ומספרים את שבחי ה' קבל עם ועולם, עלינו להתחיל לספר שבחו בפנינו. גם אנו חלק מהעולם, וגם אנו צריכים לשמוע את גדולת ה' ושבחיו. ואת זה אנו עושים בחלק השבח של התפילה. אנו פותחים את התפילה בשבחי ה' ומסיימים ב"עלינו לשבח", וכך אנו מעצימים בקרבנו את הידיעה ואת האמונה הבסיסית שהעולם כולו, לכל פרטיו, תלוי בה' יתברך: הוא מרומם על כל הברואים, הוא מחייה את היצורים, הוא המהולל בשמים ובארץ, הוא הבוחר בעמו ישראל, הוא הגואלם בעבר והוא העתיד לגואלם, ולו לבדו ראוי להתפלל, ולפניו בלבד ראוי לעבוד.

שבחי האדם גורמים שעשוע ותענוג לבורא ית'

עבודה זו, של אמירת שבחי הבורא, עבודה גדולה היא לפניו ית', והיא בעצם תכלית הבריאה כולה - להודות ולשבח ולברך למי שאמר והיה העולם¹².

וכך כתב החסיד הגדול, ר' אלכסנדר זיסקינד, בעל יסוד ושורש העבודה (שער א', פרק א'):

וגם מה שמהללים ומשבחים אותו ומספרים תהלותיו מגיע לו יתברך נחת גדול, כמאמר הכתוב עם זו יצרת לי תהלתי יספרו. ואף שברא הבורא יתברך עולמות עליונים, ושרפים וחיות ואופנים עד אין קץ ותכלית, וכולם משבחים ומפארים ומהללים את ה' יתברך שמו, כמבואר במזמור "הללו את ה' מן השמים" - עם כל זה ברא גם כן את האדם התחתון בגוף הגשמי, להללו ולשבחו גם כן לה' יתברך

12. עיין סוטה י. - "ויקרא שם בשם ה' אל עולם - אמר ריש לקיש: אל תיקרי ויקרא אלא ויקריא, מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקדוש ברוך הוא בפה כל עובר ושב, כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו, אמר להם: וכי משלי אכלתם? משל אלהי עולם אכלתם, הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם".

ויתעלה... ולא עוד אלא שיש להבורא יתברך יותר שעשוע ותענוג משבחיו של אדם התחתון, יותר משבחים של כל העולמות כולם.

ומצטט שם את דברי הזוה"ק בפרשת בשלח (מו):

ושבחה דסלק מהאי עלמא, דאיהו רחיק יתיר, דא ניחא לקודשא בריך הוא מכולא. [תרגום: והשבחה העולה מהעולם הזה, שהוא רחוק (ממנו) יותר, זה מרוצה להקב"ה יותר מהכל].

אחר שהאדם עבר את החלק המרכזי של התפילה, והוא כבר מבין ומפנים שכל העולם מונהג ומנוהל ע"י הבורא ית', הוא יכול גם לבקש כמה בקשות, על עצמו, על משפחתו, על חבריו, ועל כל ישראל.

בירור ענין חלק הבקשות של התפילה

חשיבות חלק הבקשות

אחר שלמדנו שחלק השבח הוא החלק העיקרי של התפילה, חשוב להדגיש גם את חשיבותו של חלק הבקשות. וכבר לימדונו רבותינו כמה הקב"ה "מתאוה" לתפילותיהם ובקשותיהם של ישראל, ושמחת כן מביא הוא ייסורים על הצדיקים, כדי שיתפללו ויבקשו לפניו. בהקשר לזה מפורסם מאמר חז"ל (בראשית רבה, מה, ד):

ולמה נתעקרו אמהות? - ר' לוי בשם ר' שילא, ר' חלבון בשם ר' יוחנן: שהקב"ה מתאוה לתפילתן ולסיחתן.

וכן אמרו חז"ל שכמה שישתדל האדם במעשיו, בין בתורה, בין בפרנסה, ובין בבנים וכיוצ"ב, לא יזכה להם עד שיתפלל, לפי שהשתדלות המעשית - גשמית או רוחנית - אינה מספיקה בלא תפילה. וכך הוא לשון הגמרא (נדה ע:):

[שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנינא...]: מה יעשה אדם ויחכם? אמר להן: ירבה בשיבה, וימעט בסחורה. אמרו: הרבה עשו כן ולא הועיל להם? אלא: יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו... מאי קמ"ל? דהא בלא הא לא סגי (פי', לימוד תורה בלא תפילה לא מועיל).

מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להן: ירבה בסחורה, וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו? אלא: יבקש רחמים ממי שהעושר שלו... מאי קמ"ל? דהא בלא הא לא סגי (השתדלות בפרנסה בלא תפילה, אינה מועילה).

מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים? אמר להם: ישא אשה ההוגנת לו, ויקדש עצמו בשעת תשמיש. אמרו: הרבה עשו כן ולא הועילו? אלא: יבקש רחמים ממי שהבנים שלו... מאי קא משמע לן? דהא בלא הא לא סגי.

ועוד לימדונו חז"ל (תנחומא [ורשא], וירא, א), שאפילו אם אין אדם ראוי לדבר מן הדברים, אם יתפלל ויבקש מה', יקבל ה' תפילתו ויתן לו. ובלשונם:

אמר להן הקב"ה לישראל: הוּו זהירין בתפלה, שאין מדה אחרת יפה הימנה, והיא גדולה מכל הקרבנות... ואפילו אין אדם כדאי לענות בתפלתו ולעשות חסד עמו, כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים, אני עושה חסד עמו, שכך כתיב בו: כל ארחות ה' חסד ואמת.

ובתנא דבי אליהו (זוטא, פרשה ו) ביארו שאפילו אדם שאין בו מעשים טובים, ולא זכות אבות, בכל זאת אם ירבה בתפילה ובתחנונים ישמע ה' לקולו ויפרנסהו בכפליים. וכך אמרו:

אמר לו הקב"ה: משה, אי אתה יכול לעמוד על מידותיי, אלא הרי אני מודיעך מקצת מידותיי - כשאני רואה את בני אדם שאין להן תוחלת, לא במעשיהן ולא במעשה אבותיהן, אלא בשביל שהן עומדין ומברכין ומתחננין ומרבים תפילה לפני, אני נזקק להן וכופל להן מזונותיהן, שנאמר פנה אל תפלת הערער וגו'.

שאלה כפולה בענין חלק הבקשות

וכאן מגיע החלק הקשה להבנה בענין הבקשות בתפילה, אשר בו דנו והאריכו גדולי הדורות, ובארוהו כל אחד בדרכו: מדוע בכלל צריך לבקש בקשות, והלא ה' יתברך יודע בדיוק מה טוב עבורינו, והוא נותן לנו בדיוק את מה שאנו צריכים. מדוע מוטל עלינו "להזכיר לו" את מבוקשינו, ומפני מה - אם עד עכשיו הוא החליט שלא כדאי שנקבל דבר זה או אחר, פתאם אחר תפילתנו הוא יחליט "לשנות את דעתו" ולתת לנו.

יודע מה באמת טוב לי, וחיזקתי עצמי באמונה שאם הקב"ה שלח לי את המחלה, כנראה שהוא רואה ויודע שזה הדבר הטוב ביותר עבורי בשעה זו. כך ישבתי וחיזקתי עצמי באמונה זו.

והנה הגיע זמן תפילת המנחה. בשארית כוחותי נעמדתי והתחלתי את תפילת העמידה. כשהגעתי לברכת "רפאנו" נעצרתי. רגע, אני מבקש עכשיו מה' שיקח ממני את המחלה הזו, אבל כבר כמה שעות אני יושב ומברר ומחזק עצמי באמונה שהמחלה הזו היא הדבר הטוב ביותר עבורי, אז למה אני מתפלל לה' שיקח לי אותה?! - היא טובה או לא????

עמדתי עם הסידור ביד, ולא יכולתי להמשיך, לבקש שה' יקח את המחלה או לא... כשראיתי שאין לי תשובה, החלטתי להתפלל על כלל ישראל, "רפאנו ה' ונרפא... בא"י רופא חולי עמו ישראל". מיד בסוף התפילה, למרות מחלתי, התיישבתי לעיין בספרים ולמצוא פתרון לשאלה, בטרם תגיע התפילה הבאה...

הרב קוק - הצדיקים אינם מתפללים אלא מתחזקים באמונה

בעת חיפושי מצאתי בתחילה שמרן הרב קוק זצ"ל כתב, שאכן מעלת הצדיקים והחסידים היא שלא להתפלל (!), אלא להתחזק באמונה שכל מה שבא עליהם הכל הוא לטובה ובהשגחה עליונה. ורק המון העם, שלא יכולים להגיע לרמת אמונה גבוהה זו, הם אלו הצריכים להתפלל ולבקש בקשות מהבורא ית'. וכך כתב בספרו עין איה (שבת א, מג):

שני דרכים ישנם למקרי צרה שיפעלו על לב האדם להיטיב דרכו. הדרך האחד הפשוט, כי מצרתו יתעורר רגשו לשוב אל ד' ועי"ז יתחזקו כחותיו הרוחניים ויתיצב על דרך טוב. ולפעמים יעלה האדם ע"י יסוריו למעלה יותר עליונה, שלא ישתמש בהם מצד הפעלתם על הרגש לצעוק ולהתחנן להעזר מצרתו, כ"א יזכרו את דיעותיו להבין ולהשכיל כי ראוי לאדם לשא נפשו אל ד', טוב יחיל ודומם, לדעת ולהשכיל כי לא אשר יראה אדם בעיני בשר את הטוב זהו טוב לו, כי אם גם הרעות המדומות בהן יש טובה צפונה, וזה יעורר לב האדם לבא למעלה זו שלא לחפוץ כי אם שיעשה חפץ ד' בעולמו.

שאלה זו היא שאלה כפולה, מבחינת הקב"ה ומבחינתנו. מבחינת הקב"ה - כיצד התפילה אמורה "לשנות את החלטתו ואת דעתו", ומבחינתנו - מדוע להתפלל ולבקש כשאנו סמוכים ובטוחים שה' עושה את הדבר הטוב ביותר עבורינו, הלא **לכאורה** כשאדם מתפלל ומבקש משהו מהקב"ה הוא בעצם לא מאמין שה' מיטיב עמו כעת בתכלית ההטבה.

הדיון בשאלה הראשונה, מצד הקב"ה, הוא יותר פילוסופי-למדני, והוא פחות נוגע אלינו. למעשה, זה לא כל-כך משנה לנו איך באמת התפילה עובדת, והאם יש שינוי רצון אצל הקב"ה או אין שינוי, כי בסופו של דבר אנו יודעים ומאמינים שהתפילה עובדת, ולא אכפת לנו כ"כ באיזה אופן¹³. אבל הדיון בשאלה השנייה, מצדינו, הוא דיון הנוקב ויורד עד תהום הנפש, משום שכאשר שאלה זו נשאר פתוחה ועומדת חסרת-מענה, היא מונעת אותנו - לפעמים במודע ולפעמים שלא במודע - מלהתפלל באמת ולבקש באמת. שהרי איך נוכל לבכות ולהתחנן לה' יתברך שירפא אותנו ממחלתנו או ישלח לנו פרנסה וכו', אם אנו מאמינים באמת ובתמים שהכל טוב. ואם נאמר שבעצם לא הכל טוב, לכאורה אנו חסרי-אמונה...

מעשה שהיה - להבהרת השאלה

כאן ראוי להדגיש, שלא כל אחד יכול לחוש באמת את עוצמת השאלה הזו. יש שלא יבינו כלל על מה כל המהומה, ומדוע שאלה זו כה נוקבת עד שהיא עלולה לסתום שערי תפילה. ברור לי שלא רבים מבינים זאת, וגם אני לא תמיד חש בסתירה זו. אך זכורני לפחות פעמיים בחיי שקושייה זו לא הניחה לי ולא איפשרה לי להתפלל, עד שלא מצאתי יישוב כל-שהוא לשאלה.

אספר כאן על מקרה אחד, כדי שהבעייה תומחש במלוא עוצמתה:

יום אחד הקב"ה החליט שעלי להיות חולה. היה זה בזמן שלימוד התורה שלי היה מוצלח מאד, למדתי בשקידה ובמרץ רב, וממש שמחתי מכל רגע של לימוד. ופתאום, בלי התראה מוקדמת, הקב"ה שלח לי כאבי ראש, כאב גרון וחום-גבוה. תחושתית היתה קשה. למה? אני לומד כ"כ טוב, אני מתקדם כ"כ יפה, למה דוקא עכשיו?! לקח לי זמן רב לעבוד על כך שרק הקב"ה

13. ה"ראשונים" האריכו יותר דוקא בחלק זה, משום שבתקופתם עלו ונתבררו שאלות פילוסופיות רבות בעיני האמונה, והיה צורך גדול להדוף את מתקפת החולקים על דת ישראל, ולהשיב להם מלחמה שיערה. וכבר כתב מרן הרב קוק זצ"ל (שמונה קבצים, ח"א, עמ' של"ד) ששאלה זו היא שכלתנית, ואינה נוגעת לעבודת התפילה, שהיא עבודה רגשית. ובלשונו: "התפילה היא בנויה על הרגשת הנפש, ולא על השכל, וכל הגדרים הללו (של שינוי רצון ה') וגזירותיהם, וכל השלילות שלגבי האלהות, הכל בא מצד השכל, ואין התפילה מקושרת עם כל פרטיהם".

וזאת היא מעלת החסידים הבוטחים בשם ד' באמת, שלא יבקשו דבר, כי הנם בטוחים שחפץ עליון ינהגם לטוב להם, ואף אם יתיסרו ביסורים וחלאים ידעו כי גם בזה טובה נמצאת, להם בפרט ולמציאות בכלל. והנה זאת הדעה תמנע חפץ התפילה מן האדם, כי מה יזעק ומה יעתיר והנה הוא שמח ברצון ד' איך שיהיה.

והנה המדה הראויה לאדם היא המדרגה הראשונה, שיניח את משאלות לבו וחפצו הטבעי, החפץ בחיים טובים בבריאות גופו ושמחת לבבו בכל טוב על מכוננו, ועל פיהם ישתמש בעת צרה לטהר רגשי לבבו ולקרב לבבו לאביו שבשמים, ובה תצמח ג"כ ארוכותנו. אע"פ שאינה עוד המסילה היותר גבוהה במערכות הלב, מ"מ לפי מדתו של האדם היא קרובה אליו וראויה לפעול עליו לטובה.

זולתי הסגולה שבבני אדם, שלא יחפצו כי אם חפץ צורם, שהם אינם צריכים לטהר את רגשותם ע"פ מערכת התפילה שמתוך צרה, ע"כ אצלם ישתמש כל מצב של יסורים וחלאים רק להגביר את הדעת להכיר מה רם ונשא הוא חפץ העליון המתקן כל דרכי היצורים להטיב להם. ולפי עומק הצרה וגדלה הם מרגישים יותר את עומק הטוב הצפון בה מהאב הטוב והרחום.

קשיים בדברי הרב קוק, וביאור כוונתו

אמת היא, שדברי הרב הפליאני ביותר: וכי כל ענין התפילה נמסר דוקא לפשוטי העם?! - האם אפשר לומר שבאמת הצדיקים צריכים לידום ולקבל באהבה ובאמונה את כל אשר יבוא עליהם ולא להתפלל כלל?!
לכאורה, בלתי אפשרי לומר דברים אלו. ראשית, יודעים אנו שכל הצדיקים עסקו רבות בתפילה ובתחנונים לפני המקום, וכמו שהבאנו לעיל באריכות. שנית, לא יתכן שכל ההפלגה הגדולה של חז"ל במעלת התפילה ובהכרחיותה תהיה מוסבת רק על פשוטי העם, ולא על "הסגולה שבבני אדם". ושלישית ועיקר, הלא התפילה היא מצות עשה מן התורה (רמב"ם), וגם הסוברים שהיא מצוה מדרבנן (רמב"ן) מודים עכ"פ שבשעת צרה, חובת התפילה היא מן התורה. ואי אפשר כלל לומר שמצות עשה זו מוטלת רק על בעלי המעלה הנמוכה, ולא על גדולי הדורות וגדולי המעלה.

ועל כן, מוכרחים אנו לומר (בדוחק מסוים...), שאין כוונת הרב זצ"ל שיחידי הסגולה פטורים מן התפילה, אלא כל כוונתו היא להדגיש שאין הם מתפללים מתוך התפרצות רגשית וסערת לב, ומתוך תחושה שהם בצרה "אמיתית", שהרי הם יודעים ומאמינים

ומתחזקים בהכרה שגם המצב בו הם נתונים נתון להשגחת ה' ונובע מתוך טובו העליון. ואף שהם מתפללים, כמצווה עלינו בתורה, אין תפילתם מלווה בתחושת חוסר-אונים ואיבוד עשתונות, אלא מתוך אמונה גדולה ובטחון בה¹⁴.

שאלה זו קשה על כל ענייני ההשתדלות

כשנעמיק בשאלה זו נראה, שאין זו שאלה הקשורה דוקא לענין התפילה, אלא גם לשאר ענייני ההשתדלות שאנו מצויים עליהם. שהרי יש לשאול את אותה שאלה בדיוק על ענין הפרנסה: מדוע לעבוד קשה לפרנסתו, הלא לכאורה אם הקב"ה היה רוצה שיהיה לנו אוכל הוא היה נותן לנו, ואם אנו עובדים ומנסים להתפרנס בכוחות עצמינו, מורה הדבר - לפי העקרון הנ"ל - על חסרון אמונה, שאין אנו מאמינים שהקב"ה דואג לנו בדיוק לכל מחסורינו.

וכן יש לשאול על ענייני הבריאות: מדוע אנו הולכים לרופא, ומדוע אנו נוטלים תרופות, הרי לכאורה אם הקב"ה קבע שעלינו להיות חולים, יש לנו לקבל זאת באהבה, ולהאמין בלב שלם שחולי זה טוב עבורינו, ולא לנסות לעשות פעולות הפוכות, שימנעו את המחלה. וכן הוא בענין זיווגים, ובענין מלחמות, ובכל ענייני העולם.

רצון ה' שנשתדל בעצמינו, אך נזכור את מקור הצלחתינו

אמנם התשובה לשאלה זו היא, שרצון ה' הוא שאנו נפעל בעולמינו בכוחות עצמינו. הקב"ה יכול, כמובן, לעשות הכל בעצמו, אבל הוא רוצה שאנו נדאג לפרנסתו ולבריאותו וניישב את ארצנו ונלחם את מלחמותינו וכו' וכו'. אלא שהוא רוצה גם שנדע שבסופו של דבר הוא היחיד שקובע באמת אם תהיה לנו פרנסה ובריאות וכו', ולשם כך עלינו להתפלל אליו.

וכפי שניסח זאת הרמח"ל בספר דרך ה' (ח"ד, פ"ה):

ענין התפילה הוא, כי הנה מן הסדרים שסידרה החכמה העליונה הוא, שלהיות הנבראים מקבלים שפע ממנו ית', צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו, וכפי התעוררותם לו כן ימשך אליהם שפע, ואם לא יתעוררו לא ימשך להם. והנה האדון ב"ה חפץ ורוצה שתרבה טובת ברואיו בכל זמניהם, והכין להם עבודה זו דבר יום ביומו, שעל ידה ימשך להם שפע ההצלחה והברכה כפי מה שהם צריכים לפי מצבם זה בזה העולם.

14. וזהו שכתב שהסגולה שבבני אדם "אינם צריכים לטהר את רגשותם ע"פ מערכת התפילה שמתוך צרה". ודו"ק.

הכלים לקבלת השפע הטוב, ונקבל את אותן טובות שנשלחו אלינו. באופן זה פועלת גם התפילה, שכשהאדם פונה אל הקב"ה ומתפלל אליו, הוא מתעלה ממדרגתו, ונעשה ראוי לקבלת טובות ה'.

העיקרים - התפילה פועלת ע"י שהאדם משתנה ממדרגתו

הסבר זה מופיע בכמה מספרי הקדמונים. כך, למשל, כתב ר' יוסף אלבו בספר העיקרים (מאמר רביעי, פרק י"ח):

מה שהביא האנשים לפקפק בתפלה... שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקה, אם שנגזר מהשם טוב מה על איש מה או לא נגזר. ואם נגזר אין צריך תפלה, ואם לא נגזר איך תועיל התפלה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר... ובעבור זה יאמרו שלא יועיל כשרון המעשה אל שיגיע לאדם מהשם בעבורו טוב מה, וכן יאמרו שלא תועיל התפלה להשיג טוב מה או להנצל מרע שנגזר עליו.

וזה הדעת אינו נכון, שהשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא, הנה הוא המונע טוב מעצמו, שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיצליחו תבואותיו בשנה פלונית והוא לא יחרוש ולא יזרע בשנה ההיא, אף אם ימטיר השם מטרות עזו על פני תבל ארצה לא תצלחנה תבואותיו אחר שלא חרש וזרע, והוא מונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו.

ולפי זה נאמר, שכשנגזר על האדם טוב מה, הנה הוא נגזר עליו במדרגה ידועה מכשרון המעשה... וכן כשנגזר עליו רע מה, הנה הוא נגזר בהיותו במדרגה ידועה מהרוע או בהכנה ידועה, וכשתשתנה המדרגה ההיא או ההכנה ההיא, תשתנה הגזרה בהכרח לטוב או לרע... ועל זה הדרך הוא מבואר שתועיל התפלה או כשרון המעשה אל שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב או לבטל ממנו הרע הנגזר עליו, להיותו משתנה ממדרגת הרוע שיהיה בה.

...הנה כפי מה שירבה [האדם] להסתבך בעניני העולם, כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר. והנה הכין הבורא ית' תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו ית', וממנו ישאל כל צרכיו ועליו ישליך יהבו, ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי לכל השתדלותו, עד שכאשר ימשך אחר כך בשאר דרכי ההשתדלות שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרא שיסתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו ית'.

התפילה - השתדלות רוחנית

אם נבוא לפתרון שאלתינו נאמר, שהתפילה אינה מביעה חוסר אמונה, אלא להיפך, היא נקודת האמונה של כל השתדלותינו הגשמית. אנו מאמינים באמונה שלימה, שהקב"ה ברא את העולם עם חסרונות (פרנסה, בריאות וכו') והטיל עליו לפעול לתקנם. ומעבר להשתדלות הגשמית, ציוה עלינו השתדלות רוחנית, והשתדלות זו - היא התפילה, שבה אנו מביעים את אמונתנו הגדולה שכל מאמצינו אינם יכולים לישא פרי ללא הסכמתו וברכתו של בורא העולם, ולכך אנו שוטחים תפילתינו לפניו, ומבקשים שישפיע עליו מטובו, וישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידיו.

שני הסברים לאופן פעולת התפילה

ובנוגע לעצם החסרונות, ודרך השפעת התפילה על תיקונם, ישנם כמה דרכי-הסבר בדברי רבותינו, והאחד עמוק מזולתו.

תחילה נבהיר שאכן אנו מאמינים שכל הבא עלינו מאת ה', הוא טוב מוחלט ושלם. אמנם יחד עם זאת, איננו יכולים להתעלם מן העובדה שמחלה, או בעיות פרנסה, או שאר צרות וחסרונות הבאים על האדם ח"ו, אינם דברים טובים מצד עצמם. ולכאורה הדבר תמוה, כיצד ייתכן שהקב"ה משפיע עלינו טוב, אך בפועל אנחנו מקבלים דברים רעים.

הסבר ראשון - הטוב "נתקע" בדרך, והתפילה "משחררת" אותו

על כך ניתן להשיב בשני אופנים: ניתן לומר, שהקב"ה השפיע עלינו טובה, אך היא "נתקעה" איפה-שהוא בדרך. הקב"ה שלח את הטובות אלינו, אך לא היינו ראויים לקבלן מצד מעשינו. וממילא, כשנשוב בתשובה ונשפר את מעשינו, נכין כראוי את

הרב קוק - התפילה פועלת ע"י שהאדם מעלה עמו את כל ההויה

ומרן הרב קוק (שמונה קבצים, קובץ א', תרס"ד) הוסיף, שאין לחשוב שהאדם פועל רק ע"י שהוא משנה את עצמו (כדברי בעל העיקרים), אלא מאחר והוא משתנה ומתעלה, הרי הוא מעלה עמו גם את כל העולם ואת כל ההויה, וממילא נשפע שפע של טובה עליו ועל כל העולם. ובלשון קדשו:

החושב בתפילה שמשנה את הענין האלהי, הרי זה מחרף ומגדף. והחושב שאינו משנה אלא את עצמו, הרי זה מקטין את ערך התפילה, ועמה יחד את כל הערך של העבודה האלהית.

אבל המכוין שהוא פועל לשנות את עצמו לטוב, ועל ידי היחש שעצמות הוייתו משתנה, משתנה כל הערך של כל ההויה אליו לעילוי ולטוב, כי ההויה כולה מתפעלת מאחד מחלקיה, הרוחניים בייחוד, וכל מה שהתוכן הרוחני המביא את החליפות הוא יותר נעלה ויותר כולל, כן השינויים הם יותר עצומים, ויותר פועלים בשפעת טובתם - זהו העובד בכוונה הראויה, שהנפש מתמלאה ממנה, והעולם מתברך.

הבעש"ט - התפילה מנתבת את השפע לטוב

הסבר שונה מעט, אך בעל עקרון זהה, מובא גם בכתבי הבעש"ט ותלמידיו. לדעתם, הקב"ה משפיע שפע מסויים ("אותיות"), שיכול לבוא לידי ביטוי בצורות שונות - לטוב או למוטב, וכוחה של התפילה הוא לנתב את השפע לכיוון החיובי. כך מובא למשל, בספר תולדות יעקב יוסף (פרשת נח, אות ג') בשם הבעש"ט:

הקשה הרמב"ן איך ע"י תפלה נשתנה גזר דין מרעה לטובה, וכי יש ח"ו שינוי רצון. וביותר המתפלל עבור חבירו וכו'. ותירץ מורי זלה"ה [הבעש"ט] ... כי הגזר דין הוא אותיות, ויכול השליח לעשות צירוף אחר מן אותיות אלו ממש... דמהני תפלה דיכול להפך ע"י תפלה אותיות צר"ה שיהיה צירוף אחר רצ"ה, להקדים אות ר' קודם אות צ', וז"ש לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שע"י תפלה מקדים אותיות צר"ה שיהיה רצ"ה והבן.

וכעין זה כתב האדמו"ר מקאמרנא בספר נתיב מצותיך (נתיב אמונה, שביל ג', אות ט"ו):

וידוע ממרן (הבעש"ט) שעיקר התפלה בעד אחרים, כי מאתו יתברך לא תצא הרעות, אלא צירופים, וביאר בשם רבו אחיהו השלני כי כל זמן שהטפה עדיין ברחם יוכל לשנות מדכר לנוקבא, וכן להיפך מחרם רחם. מצרה צהר, מצר רץ, מרעש עשר, ממת תם, ממות ואמת.

ובענין זה מובא בספר דגל מחנה אפרים (פרשת אמור)

הנה ידוע מאא"ז זללה"ה והיה מרגלא בפומיה תמיד על פסוק (משלי ט"ז, י"ד) חמת מלך וגו' ואיש חכם יכפרנה, ואמר על מעשה שהיה בק"ק זאסלאב יצ"ו שהיה שם פחד גדול עד שברח כבוד הרב המנוח מו"ה דוד אב"ד מאוסטרהא, ואא"ז ז"ל היה בק"ק קאמינקא ואמר שיהיה שם פחד קשה, ואמר פירוש הפסוק הנ"ל.

ושורש הדברים כי מפי הקב"ה יוצא אותיות להנהגת העולם, וכשבא לעולמות האותיות מצטרפים לפי המקבלים הן לטב ולהיפוך ח"ו, וכשיש צדיק שהוא חכם בעולם וידוע האותיות שיצאו מפי הקב"ה, אף על פי שהם מצטרפים חלילה שלא לטובה, יוכל להפך הצירופים על ידי חכמתו ותפלתו, כמו מן מת תם, ומן נגע עונג, הכל לפי האותיות של הגזר דין.

וסיפר שכן עשה בזאסלאב, שראה שיצאו צירופים לא טובים, ועשה מהם צירופים אחרים, ונשאר רשימתן פחד. והבן זה כי זה כלל גדול.

קשיים בהבנת הסבר זה

עד כאן הסברנו שהקב"ה השפיע עלינו טוב, אלא שהוא לא הגיע אלינו בפועל, וכשאנו מתפללים, אנו מכשירים את שפעת הטוב לירד ולהגיע אלינו, בין ע"י "שינוי הצירופים", כהבנת הבעש"ט ותלמידיו, ובין ע"י התעלותינו והתעלות כל ההויה איתנו, כדברי בעל העיקרים והרב קוק.

הסבר זה קצת קשה להבנה, שלכאורה אין שום משמעות לכך שהקב"ה מוריד עלינו שפע של טוב, אם אין הוא מגיע אלינו, ואם אין אנו מסוגלים לקבלו. ומדוע נקרא שהקב"ה משפיע עלינו טובות, אם בפועל איננו מקבלים אותם. ויותר קשה, שאם